

Onderzoek naar cultuureducatie: theorie versus praktijk

Op 23 juni vond in Utrecht de vijfde editie van de Conferentie Onderzoek in Cultuureducatie plaats. Een mooi moment om de balans op te maken. Wat zijn de trends in het onderzoek naar cultuureducatie? Hoe gaan onderzoekers te werk en wat zijn de resultaten? En kan de praktijk er eigenlijk wel mee uit de voeten?

Dit jaar organiseerde Cultuurnetwerk Nederland de *Conferentie Onderzoek in Cultuureducatie* in samenwerking met het lectoraat Kunsteducatie van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (HKU). Op het programma stonden presentaties en sessies waarin onderzoekers, promovendi en masterstudenten hun recente onderzoek presenteerden. Ook reikte Cultuurnetwerk voor de tweede keer de *Max van der Kamp Scriptieprijs* uit aan de student met de beste masterscriptie over cultuureducatie. Dit jaar ging de prijs naar Hilde Braet van de Vrije Universiteit Brussel voor *Aspecten van ethische fotografie*. Juryvoorzitter Willem Elias: “De keuze voor fotografie is origineel, en de relatie met empowerment en ethiek is maatschappelijk heel relevant. De scriptie is helder geschreven, en de gekozen voorbeelden zijn niet beperkt tot fotografie. Hiermee laat Hilde Braet zien dat het thema heel goed vertaald kan worden naar andere terreinen.”

Marjo van Hoorn is senior projectleider bij Cultuurnetwerk en heeft indertijd de conferentie en een netwerk voor onderzoekers opgezet. Ook is zij hoofdredacteur van het periodiek *Cultuur+Educatie* dat publiceert over onderzoek en theorievorming in cultuureducatie.

Wie zijn volgens haar belangrijke spelers als het gaat om het onderzoek naar cultuureducatie? “Dat zijn bijvoorbeeld de lectoraten Kunsteducatie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (AHK) en de Utrechtse Hogeschool voor de Kunsten, onderzoeksbureaus als Sardes en Oberon en de onderzoekers bij diverse faculteiten van de universiteiten. Dat waren voorheen vaak eilandjes. De conferentie brengt ze op de hoogte van elkaars werk. Het onderzoek op dit terrein is breed en varieert van evaluatieonderzoek naar beleid of kleinschaliger, inhoudelijker onderzoek naar de kunstbeleving van kinderen tot meer praktijkgericht onderzoek in de verschillende kunstdisciplines.”

Als zij terugblijkt op de afgelopen periode, welke ontwikkelingen springen dan in het oog? “De aandacht ging lange tijd uit naar *evidence based* onderzoek,

vooral gericht op het meten van de effecten van cultuureducatie. Dat is belangrijk, ook voor de overheid, om te weten welke beleidsmaatregelen nodig zijn. Verder kan het een steun in de rug zijn voor docenten, om hard te kunnen maken dat hun vak ertoe doet. Maar dat biedt nog geen aanknopingspunten voor bijvoorbeeld de didactiek van het onderwijs in kunsteducatie. Het is daarom mooi dat er de laatste tijd ook meer aandacht is voor praktijkgericht onderzoek.”

Vertaalslag naar praktijk

Wat Van Hoorn verder van belang vindt, is accumulatie van onderzoek: dat mensen verder werken op basis van ander onderzoek. Zo zijn grote onderzoeksbureaus vaak gericht op cijfermateriaal: zoveel uur les, zoveel kinderen en zoveel verschillende kunstdisciplines. “Maar dat kan ook aanleiding geven om een stap verder te zetten en onderzoek te doen naar wat er gebeurt in het onderwijs en hoe dat gebeurt.”

In het verlengde hiervan komt er dit jaar een digitaal ‘venster op cultuureducatieonderzoek’, ofwel het onderzoeksportal VOCE. Met aandacht voor studie, beleid en praktijk van Vlaams en Nederlands onderzoek op het gebied van cultuureducatie. Dat moet ook bijdragen aan een verbetering van de vertaalslag naar de praktijk. “Praktijkdocenten zijn meestal niet zo gewend over onderzoek te lezen, terwijl het wél relevant kan zijn voor hun werk. Het komt misschien ook omdat ze vinden dat het voor hun praktijk niet zulke bruikbare resultaten oplevert. In de conferentie hebben we naar een geschikte manier gezocht om hier een ‘vertaalslag’ voor te vinden. Dat is niet zo eenvoudig, want het gaat in de eerste plaats om de uitwisseling tussen onderzoekers, iets dat niet altijd even toegankelijk is voor de praktijk. We proberen dat te ondervangen door mensen die in de praktijk werken en geïnteresseerd zijn in onderzoek te vragen om als referent reacties op het gepresenteerde onderzoek te geven.”

Ook studenten ziet zij graag op de conferentie, zodat de kennis over onderzoek zich ook onder hen verspreidt. “De *Max van der Kamp Scriptieprijs*, die we tweejaarlijks tijdens de onderzoeksconferentie uitreiken, is daarin een stimulans. Ieder jaar schrijven studenten uit allerlei studierichtingen interessante scripties over cultuureducatie. Met de prijs voorkomen we dat die in een bureaulade verdwijnen.”

Trends in onderzoek

Een invloedrijk lectoraat, waar veel onderzoek vandaan komt, is dat van Folkert Haanstra. Hij is lector kunst- en cultuureducatie aan de AHK. Ook is hij bijzonder

“Praktijkdocenten zijn meestal niet zo gewend over onderzoek te lezen, terwijl het wél relevant kan zijn voor hun werk.”

Marjo van Hoorn, senior projectleider bij Cultuurnetwerk Nederland

Hilde Braet, master Cultuurwetenschappen, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Vrije Universiteit Brussel
 Winnaar Max van der Kamp Scriptieprijs 2011
Aspecten van ethische fotografie. Onderzoek naar de mogelijkheden van het medium fotografie om een bijdrage te leveren aan emancipatorische processen, weerbaarheid en welbevinden.

Jury: 'De bijzondere combinatie van empowerment, ethiek, kunsteducatie en fotografie kan het veld zeker anders laten nadenken.'

hoogleraar aan de Universiteit van Utrecht, waar hij een leerstoel bekleedt van Cultuurnetwerk. In het lectoraat doen docenten van de docentenopleidingen beeldende kunst, dans, muziek en theater onderzoek naar ontwikkelingen in de beroepspraktijk. Onder het lectoraat valt ook de masteropleiding kunsteducatie. "Docenten en masterstudenten doen het liefst onderzoek dat direct aansluit bij hun eigen werk", vertelt Haanstra.

Wat ziet hij als belangrijke trends in praktijkgericht onderzoek? "Toegepast onderzoek volgt vaak de speerpunten in het beleid. Zo is er veel onderzoek op het gebied van muziekeducatie, mede door de aandacht voor muziek voor kinderen van het Fonds voor Cultuurparticipatie en de grote gemeentes." Klopt het dat zingen en musiceren ook andere vaardigheden, zoals lezen en luisteren en de emotionele intelligentie stimuleren? Haanstra: "Om het nut van muziek en de andere kunstvakken aan te tonen, is er erg veel aandacht voor allerlei effecten op leren en persoonlijke vaardigheden die niet direct met de kunsten te maken hebben. Die effecten zijn moeilijk om overtuigend aan te tonen, veel van die effecten kun je op andere manieren dan met kunst bereiken."

Zijn interesse gaat meer uit naar het hoe van kunsteducatie: "Vanuit de vraag hoe ontwikkelingen in didactische theorieën effectief te vertalen zijn naar de praktijk. Met het doel om vervolgens bruikbare curricula te ontwikkelen."

"Reflecteer niet alleen op de inhoud van een educatieve game, maar ook op de game zelf en hoe dit medium werkt."

Lies van Roessel, winnaar Max van der Kamp Scriptieprijs 2009

Schoolkunst en thuiskunst

De term 'authentieke kunsteducatie' is op de website van het lectoraat vaak te lezen. Wat wordt daarmee bedoeld? "Het gaat dan juist niet om 'schoolkunst', de kunstbeoefening binnen de schoolmuren. We onderzoeken in dat geval de kunstbeoefening die zich richt op de professionele kunsten en op de manier waarop kinderen thuis en in hun vrije tijd met kunst bezig zijn." Zo heeft een van deze onderzoeken als titel *De thuiskunst van scholieren*. Haanstra: "Het is belangrijk dat leerkrachten daarover meer te weten komen. Niet om dat allemaal precies zo in school te doen, maar wel om er een relatie mee te leggen." Meestal gaat het dan om populaire cultuur: games, popmuziek, clips. Dat vinden leerkrachten vaak clichématig. "Dit is een dilemma: de smaak van kinderen en jongeren is in de ogen van volwassenen niet altijd artistiek verantwoord."

"Maar onderzoek laat zien dat het werkt om in te spelen op populaire cultuur", zegt Haanstra. Zoals het onderzoek naar het project *MediaCultuur* waarin lessenseries worden ontwikkeld over mediawijsheid in het voortgezet onderwijs. Het laat zien hoe je ICT en 'mediawijze' kunst, zoals bijvoorbeeld in fotomuseum Foam Amsterdam of het Stedelijk Museum Amsterdam, effectief in kunt zetten in de beeldende kunstvakken. "Hedendaagse beeldende kunst en fotografie zijn voor buitenstaanders vaak moeilijk te begrijpen. Maar jongeren spreekt het juist aan: als je op de juiste manier een link legt, herkennen zij daarin een kritische blik op hun eigen beeldcultuur."

Het onderwerp van de scriptie van Lies van Roessel, waarmee zij in 2009 de eerste *Max van der Kamp Scriptieprijs* ontving, gaat over een vergelijkbaar onderwerp. Computergames zijn een belangrijke vorm van cultuur voor jongeren, zegt zij. "Daarom verdient educatie hierover een plek in het onderwijs." Zij pleit voor een speciaal type games, dat jongeren aanzet tot kritisch nadenken. "Daarbij heb ik gebruik gemaakt van de theorie over het vervreemdingseffect van de Duitse theatermaker Bertolt Brecht. Hij zorgde ervoor dat zijn publiek zich niet mee liet slepen door emoties en kritisch bleef kijken naar de gebeurtenissen in zijn maatschappelijk geëngageerde voorstellingen."

“Docenten zijn in het algemeen nog weinig gericht op het ontwikkelen van langere leerlijnen die op theorie gebaseerd zijn.”

Melissa Bremmer, muziekdocent, onderwijskundige en lid van de kenniskring rond het lectoraat Kunsteducatie

Datzelfde is mogelijk in games, betoogt zij in de scriptie die zij schreef voor de master Media en performance studies van de Universiteit van Utrecht. “Veel games hebben een zuigende werking op jongeren. Maar zij zijn ook goed in staat daar met meer afstand naar te kijken en zich te realiseren hoe een game is opgebouwd, welke constructie daaronder zit. Docenten moeten dus niet alleen reflecteren op de inhoud van een educatieve game, maar ook op de game zelf en hoe dit medium werkt. Ga er niet vanuit dat kinderen er zelf het juiste uit pikken. Educatie over games kan daarbij helpen.”

Implicit knowledge

Melissa Bremmer maakt deel uit van de zogeheten kenniskring van onderzoekers rond het lectoraat Kunsteducatie en is zowel muziekdocent als onderwijskundige. Die combinatie is ideaal bij het vertalen van theorie naar de praktijk en andersom. Haar specialisme is kwalitatief onderzoek: “Ik ga de klas in en kijk hoe het daar toegaat”, zegt zij. “Docenten vraag ik naar hun manier van werken en ik breng hun pedagogisch-didactische kennis in kaart. Ook vraag ik hoe docenten een individuele les ontwerpen en hoe ze de langere leerlijn uitzetten. Deze gegevens vergelijk ik met de onderwijskundige theorieën op dit vlak. Zo breng je in kaart welke hiaten zowel praktijk

als theorie laten zien.” Wat is haar zoal opgevallen? “Docenten zijn in het algemeen nog weinig gericht op het ontwikkelen van langere leerlijnen die op theorie gebaseerd zijn.”

In het kader van dit soort onderzoek maakt zij ook filmpjes: “Ik vraag docenten naar hun *implicit knowledge*. Tijdens het bekijken van de video van een les, vraag ik hen om uit te spreken wat hun gedachten tijdens het lesgeven waren. Daar maak ik een portret van dat laat zien hoe iemand denkt over lesgeven, op welke persoonlijke theorie hij zich baseert en welke werkvormen hij kiest. Ik probeer zo vooral inzicht te krijgen in de kennis die in en door de praktijk ontwikkeld wordt.”

De onderzochte docenten komen vaak met aandachtspunten die in de theorie niet zijn terug te vinden. “Als een docent bijvoorbeeld wil improviseren met leerlingen, wil die eerst aan een open houding werken. Leerlingen zijn gewend aan popmuziek en dat willen ze graag reproduceren. Maar improvisatie vraagt om een opener houding. Docenten vinden dat we een openheid van geest moeten ontwikkelen bij leerlingen. Als dat werkt en ze met zang en instrumenten aan het improviseren slaan, geeft dat een enorme kick.”

De informatie uit haar onderzoek gebruikt zij vervolgens ook in de lessen die zij geeft aan studenten van de Opleiding Docent Muziek van de AHK. “Ik laat ze nadenken over de wisselwerking tussen theorie en praktijk én hun eigen rol daarin. Theorie is heel algemeen en je moet als docent een vertaalslag zien te maken naar een specifieke situatie.”

Ander onderzoek, *Muziek is als geluiden heel mooi door elkaar gaan*, over het muziekonderwijs voor heel jonge kinderen, deed zij samen met collega Annemieke Huisingh. “Wij vroegen ons af hoe dit eruit zou kunnen zien als je uitgaat van principes van authentiek leren.” Tot welk inzicht kwamen zij? “Kleuters kunnen veel meer eigen inbreng krijgen in muzieklessen. Ze hebben muzikaal zóveel in huis maar er is weinig inzicht bij docenten hoe je dat goed naar buiten kunt brengen. Ook blijken de kinderen contact met professionele musici heel spannend te vinden: mensen die in de klas voor hen viool komen spelen. Ook posters van concerten

Jori Buchel, master Muziekwetenschap, Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit van Amsterdam
Nominatie Max van der Kamp
Scriptieprijs 2011
Kindercultuur in Amsterdam. Een onderzoek naar interculturele uitwisseling, geschiedenis en overlevering van klapversjes, aftelrijmpjes en springtouwliedjes op twee schoolpleinen in de hoofdstad van Nederland.

Jury: ‘Docenten krijgen een beeld van de levende kindercultuur in een verslag waar het plezier vanaf spat.’

Annick De Vylder, master Opleidings- en Onderwijswetenschappen, Instituut voor Onderwijs- en Informatiewetenschappen, Universiteit Antwerpen
Nominatie Max van der Kamp
Scriptieprijs 2011
Leidt voorlezen tot een betere leesattitude? Een quasi-experimenteel onderzoek in het zesde leerjaar van het basisonderwijs.

Jury: ‘Een overtuigend en voorbeeldig opgezet en uitgevoerd onderzoek, dat echt wat toevoegt aan lopende wetenschappelijke discussies.’

“De belangrijkste indicator voor cultuurdeelname blijkt toch de socialisatie door het gezin, dus het voorbeeld van de ouders te zijn.”

Folkert Haanstra, lector kunst- en cultuureducatie aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten en bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Utrecht

ophangen in de klas vinden ze leuk: dan zien kinderen dat er een hele wereld rond die muziek bestaat.”

Kwaliteitskader

Naast onderzoek vanuit instellingen en opleidingen, is er ook onderzoek dat wordt gedaan in opdracht van bijvoorbeeld het ministerie van OCW. Onderzoeksbureau Oberon verricht bijvoorbeeld een grootschalig onderzoek onder instellingen in de basisinfrastructuur (BIS). Claudy Oomen, die hieraan meewerkte, vertelt: “Het ministerie vroeg ons een beeld te geven van de stand van zaken op het gebied van cultuureducatie en de manier waarop de grote gesubsidieerde instellingen daar momenteel mee bezig zijn. Ook omdat er met de aangekondigde bezuinigingen in de cultuursector zoveel veranderingen voor de deur staan. Het doel van ons onderzoek is om indicatoren te vinden waarmee je kwaliteit kunt meten. Dat is heel lastig, het is immers niet zoals met taal- en rekentoetsen, waarbij je gewoon feiten scoort.” Zij stuurde uitgebreide enquêtes naar alle cultuurinstellingen in de basisinfrastructuur en ontwikkelde in overleg met experts en mensen uit de praktijk een bruikbaar kader hiervoor. Bij de indicatoren voor kwaliteit gaat het ten eerste om de randvoorwaarden waaronder cultuureducatie bij de instellingen plaatsvindt. “Zoals een eigen visie op cultuureducatie, professionaliteit van de educatief medewerkers en samenwerking tussen de instelling en het onderwijs. Een tweede indicator voor

kwaliteit draait om de inhoud van het aanbod: sluit het goed aan bij de doelgroep leerlingen en is er ruimte tot beleving voor de leerlingen? Het gaat zowel om hoogwaardige artistieke als educatieve kwaliteit. Tot slot natuurlijk de opbrengst: de vaardigheden die zijn ontwikkeld en de persoonlijke ontwikkeling. Met vragen als: kunnen leerlingen nu beter creatief buiten de lijntjes denken?”

Heel veel instellingen in de BIS doen aan cultuureducatie, zo blijkt uit het onderzoek, maar het is nog voornamelijk aanbodgericht. Ook blijken ze steeds meer met het voortgezet onderwijs te werken, terwijl de aandacht voor het basisonderwijs ongeveer stabiel blijft. Oomen: “Wat tegenvalt, is de verankering van de activiteiten in de begroting van de instellingen. Dat maakt het zeker in tijden van bezuinigingen tot iets wat erg kwetsbaar is. Maar, al is cultuureducatie voor de meeste instellingen geen kerntaak, ze doen er allemaal aan.”

Hiaten in onderzoeksgebieden

Zijn er tot slot nog harde feiten te noemen, die ook aan de borreltafel onweerlegbaar het effect of de beste manier van cultuureducatie aantonen? “Men wil graag *evidence-based* onderwijs, maar er zijn heel veel verschillende factoren die het gedrag van leraren en de effecten op leerlingen bepalen. Dat is wat anders dan de werking van medicijnen aantonen”, zegt Haanstra. “Maar onderzoek toont wel duidelijk aan dat je door meer aandacht voor literatuur op school ook thuis meer gaat lezen en hetzelfde geldt voor deelname aan andere kunst disciplines. De belangrijkste indicator voor cultuurdeelname blijkt echter toch de socialisatie door het gezin, dus het voorbeeld van de ouders te zijn.” Welke hiaten zijn er nog in de gebieden waarin onderzoek wordt gedaan? Haanstra pleit voor onderzoek naar niet-westerse vormen van kunst en kunsteducatie en onderzoekers die zelf een dubbele culturele achtergrond hebben. Van Hoorn vindt het een gemis dat de Periodieke Peiling van het Onderwijsniveau door Cito alleen voor vakken als taal en rekenen wordt uitgevoerd en niet meer voor de creatieve vakken. “Ook is er geen inspectierapport voor de kunstvakken. Daarin voorziet

Julia Dieckmann, master Kunsteducatie, ArtEZ hogeschool voor de kunsten Zwolle
Nominatie Max van der Kamp Scriptieprijs 2011
Is het gras echt groener bij de burens? 100 jaar danseducatie in Duitsland en Nederland. Een vergelijkend onderzoek naar historische en recente ontwikkelingen binnen het primair onderwijs en een blik in de toekomst.

Jury: 'Een gedegen onderzoek en een pleidooi voor danseducatie als cultureel exportproduct.'

Trudie de Vries, master Kunsten, Cultuur en Media, Faculteit Letteren, Rijksuniversiteit Groningen
Nominatie Max van der Kamp Scriptieprijs 2011
Cultureel erfgoed: waardevol of waardeloos? Een empirisch onderzoek onder jongeren uit Amsterdam Nieuw-West naar de waardering voor en het begrip van cultureel erfgoed in hun omgeving.

Jury: 'Een eyeopener voor de positie van erfgoed in de multiculturele samenleving.'

Onderzoeken gedaan bij het Lectoraat Kunst en Cultuureducatie aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

de monitoring van de onderzoeksbureaus voor een deel, maar eigenlijk is dit ook een taak voor het onderwijs. Daarnaast proberen we al jaren bij de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, aandacht voor cultuureducatie te vragen. Maar de subsidieaanvragen worden helaas steeds afgewezen omdat ze andere prioriteiten heeft.”

De conferentie is in vijf jaar tijd uitgegroeid tot een vaste plek voor onderzoekers. Bovendien worden er steeds meer papers ingediend over lopend of recent afgesloten onderzoek. Hierbij zoekt Cultuurnetwerk deskundige vakgenoten. Zo ontstaat een steeds bredere kring van onderzoekers en grotere variëteit aan onderzoek. Nu alleen de borreltafel nog.

Meer informatie

- Conferentie Onderzoek in Cultuureducatie
Cultuurnetwerk Nederland
Marjo van Hoorn
T 030-2361 200
marjovanhoorn@cultuurnetwerk.nl
www.cultuurnetwerk.nl/
onderzoeksconferentie
- Amsterdams Hogeschool voor de Kunsten
Lectoraat kunst- en cultuureducatie
Folkert Haanstra
T 020-5277 808
folkert.haanstra@ahk.nl
- Melissa Bremmer
m.bremmer@ahk.nl
- Bureau Oberon
Claudy Oomen
T 030-2306 090
coomen@oberon.eu
www.oberon.eu
- Hogeschool voor de Kunsten Utrecht
Lies van Roessel
lies.vanroessel@kmt.hku.nl

Publicaties

Cultuurnetwerk Nederland

- *Cultuur + Educatie 4, Een kwart eeuw onderzoek naar cultuureducatie.*
Downloaden: www.cultuurnetwerk.nl, kijk onder Producten en diensten bij Publicaties
- Onderzoeken naar cultuureducatie:
Downloaden: www.cultuurnetwerk.nl, kijk onder Cultuureducatie bij Onderzoek
- Max van der Kamp Scriptieprijs:
 - *Restaging the epic*, Lies van Roessel, winnaar Max van der Kamp Scriptieprijs 2009.
 - *Aspecten van ethische fotografie. Onderzoek naar de mogelijkheden van het medium fotografie om een bijdrage te leveren aan emancipatorische processen, weerbaarheid en welbevinden*, Hilde Braet, winnaar Max van der Kamp Scriptieprijs 2011.
- Downloaden: www.cultuurnetwerk.nl, kijk onder Producten en diensten onder Scriptieprijs
- Andere scripties zijn te leen bij de bibliotheek van Cultuurnetwerk Nederland.
T 030-2361 200

Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

- *De thuiskunst van scholieren*, Folkert Haanstra.
- *Muziek is als geluiden heel mooi door elkaar gaan*, Melissa Bremer en Annemieke Huisinh.
- *Project MediaCultuur onderzocht*, Talita Groenendijk en Anne Torenhaar.
Downloaden: www.ahk.nl, kijk onder Lectoraten bij Lectoraat Kunst- en cultuureducatie

Bekijk de filmpjes over de genomineerde scripties voor de Max van der Kamp Scriptieprijs op Cultuurplein.

Gebruikt u onderzoek voor de praktijk? Deel uw ervaringen in de LinkedIn groep Cultuurplein.

www.cultuurplein.nl/bulletin/68